

Araştırma Makalesi
Research Article

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yıl: Ocak 2019 Cilt-Sayı: 12(1) ss: 107-119

Academic Review of Economics and Administrative Sciences
Year: January 2019 Vol-Issue: 12(1) pp: 107-119

<http://dergipark.gov.tr/ohuiibf/>

ISSN: 2564-6931

DOI: 10.25287/ohuiibf.506831

Geliş Tarihi / Received: 02.12.2018

Kabul Tarihi / Accepted: 13.01.2019

FEODALİZMDEN KAPİTALİZME GEÇİŞ: ROBERT BRENNER VE SİYASAL BİRİKİM

Yavuz YAYLA¹

Özet

Feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin analizi özellikle Marksist iktisat tarihinde her zaman ilgi çeken bir konu olagelmıştır. Literatürde “geçiş tartışması” olarak adlandırılan bu süreç üzerine yapılan tartışmalar halen sonlanmamıştır. Bunun en temel nedeni, feodalizmin doğuşuna ve gerilemesine neden olan güçlerle kapitalizmin doğuşuna neden olan güçlerin analizinde farklı kavramsallaştırmalardan kaynaklanmaktadır. Bu makale Robert Brenner’in feodalizmden kapitalizme geçiş üzerine düşüncelerinin incelenmesine odaklanmıştır. Bu bağlamda Brenner’in “siyasal birikim” kavramı, lordlar ve köylüler arasındaki sınıf güçleri dengesi, geçiş sürecinde demografiye ilişkin görüşleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler : İktisat Tarihi, İktisadi Düşünce Tarihi, Robert Brenner, Siyasal Birikim, Kapitalizme Geçiş.

Jel Sınıflandırılması : B1, N3.

TRANSITION FROM FEUDALISM TO CAPITALISM: ROBERT BRENNER AND POLITICAL ACCUMULATION

Abstract

The analysis of the transition from feudalism to capitalism has always been a focus point especially in Marxist history of economics. The debates on this period that is called as the “transition debate” in the literature, has not been concluded, yet. The very first reason of that is the difference in the conceptualisation in the analysis of the forces causing the birth and collapse of the feudalism and the forces causing the capitalism to emerge. This paper focuses on the examination of the thoughts of Robert Brenner on the transition from feudalism to capitalism. In this context, the considerations of Brenner on the class forces balance between the landlords and peasants, the demography on the transition period together with the “political accumulation” concept of him.

Key Words : Economic History, History of Economic Thought, Robert Brenner, Political Accumulation, Transition to Capitalism

Jel Classification : B1, N3.

¹Arş. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İ.İ.B.F., yavuzyayla@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8720-801X>

GİRİŞ

“Kapitalizmin ne olduğunun tanımı bir meseledir. Bununla bağlantılı bir diğer mesele ‘kapitalizmin tarihi’ne ilişkindir” (Üşür, 1988:24). Bu nedenle kapitalizmin tarihini anlayış şeklimizin bizatihi kapitalizmi anlayış şeklimiz üzerinde büyük bir etkisi vardır (Wood, 2003:42). Kapitalizmin kökenine ilişkin tartışmalarda, Marksist ve Marksist olmayan tarihçiler arasında olduğu kadar Marksist tarihçiler arasında da anlaşmazlıklar vardır². 1950’de Paul Sweezy’nin, Maurice Dobb’un *Studies in the Development of Capitalism* (1946) çalışmasını eleştirmesiyle geçiş süreci konusunda bir tartışma başladı. Bu tartışma daha sonra Marksist çevrede geniş bir çerçeve içinde ele alınmaya başlandı.

Marx’ın *Kapital*’i 1867 yılında yayınlanmıştır. *Kapital* her ne kadar bir tarih kitabı olmasa da tarihsel gelişim sürecine ilişkin temel ve esaslı unsurlar içermektedir. *Kapital* I geçiş tartışmalarına ilişkin olarak özellikle *Kapital* III ile birlikte tek olmasa da temel dayanağı oluşturmaktadır (Üşür, 1984: 83-89). Feodalizmden kapitalizme geçiş sorunsalı, İngiltere’de ve Çarlık Rusya’sında 1900’lerin başlarında ve Sovyetler Birliği’nde 1920 ve 1930’larda tartışılmaktaydı. Sovyetler Birliği’ndeki tartışmaların arka planında esasen ‘üretici güçler’ ve ‘üretim ilişkileri’nden hangisine öncelik verileceği sorunu yatmakta ve bu çerçevede bu tartışmalar yeni kurulan bir devletin sanayileşme-kalkınma yolunda izleyeceği pratik yolun ideolojisini oluşturmaktaydılar (Üşür, 1991:58)

Geçiş tartışmaları Dobb’un yukarıda anılan kitabı çerçevesinde 1940’lar boyunca devam etmiş ve 1950’lerde Sweezy’nin Dobb eleştirileri ile bir canlılık kazanmıştır. Konu, 1970’lerde ise özellikle Brenner, Wallerstein ve Anderson tarafından tekrar tartışılmaya başlanmıştır.

“Maurice Dobb’dan etkilenen Brenner, geçiş tartışmasının orijinalliği açısından da açıkça Sweezy’den çok Dobb’un tarafında” (Wood, 2003:61) yer aldığından, bu çalışmada, Maurice Dobb üzerinde biraz daha fazla durulacaktır.

Bu çalışmada ele alınan konuda iddialı ve net sonuçlar çıkarmak gibi bir amaç benimsenmemiştir. Sadece Robert Brenner’in çalışmalarında yer alan kimi kavramlar anlaşılmasına ve özümsemeye çalışılmıştır. Yine bunu yaparken ikincil kaynakların yönlendirmelerinden kaçınılmış ve birincil kaynaklarla baş başa kalma yolu tercih edilmiştir. Çalışma konusu sadece Brenner olarak alındığı için Brenner’in kavramsallaştırmalarına ilişkin eleştirilere değinilmemiştir.

I. MARX VE İLKELE BİRİKİM

Marx’a göre (1986: 642) kapitalist üretim tarzı ile sermaye birikimi arasında önemli bir etkileşim vardır. Marx’a göre, her birikim, yeni bir birikimin aracı olur ve zamanla birçok bireysel sermayenin büyümesi de, toplumsal sermayenin büyümesini sağlamaktadır. “Sermayenin birikimi ile özgül kapitalist üretim tarzı gelişiyor ve bu üretim tarzı ile de sermaye birikimi hızlanıyor. Bu her iki ekonomik etken, karşılıklı olarak birbirlerine yaptıkları dürtülerin bileşik oranında, sermayenin teknik bileşiminde, değişmeyen kısma göre değişen kısmı gitgide küçülten bir değişikliğin olmasına yol açmaktadır” (Marx, 1986: 642).

Marx, meta piyasasındaki kutuplaşma ile kapitalist üretimin temel koşullarının sağlanacağını belirtmektedir: “Üretim ve geçim araçları kendiliklerinden nasıl sermaye değilse, para ve metaller de kendiliklerinden sermaye değildir. Bunların sermayeye dönüşmeleri gerekir... iki meta sahibinin, yüz yüze ve temas haline gelmesi gerekir; bir yanda, başkalarına ait emek-gücünü satın alarak, ellerindeki değerler toplamını artırmak isteğinde bulunan, para, üretim aracı ve geçim aracı sahipleri; öte yanda,

² Üşür’e göre “ ‘geçiş sorunu’ ... sadece Marksist tarihçilerin bir sorunu değildir. Kendisi de belirli bir tarih anlayışının ürünü ve uzantısı olan partikularizmin dışına taşabilmiş, beşeriyel tarihi üzerine düşünen, her büyük tarihinin ya da ardıllarının da sorunu olmuştur” (Üşür, 1992: 418).

kendi emek-güçlerini ve dolayısıyla emeklerini satan özgür emekçiler...Meta pazarındaki bu kutuplaşma ile kapitalist üretimin temel koşulları sağlanmış olur” (Marx, 1986: 731).

Meta kutuplaşmasını kapitalist sistemin yavaş yavaş ayağa kalkması takip edecektir. “Kapitalist sistem, emekçilerin, emeklerini gerçekleştirebilecekleri araçlar üzerinde her türlü mülkiyet hakkından tamamen ayrılmış ve kopmuş olmalarını öngörür. Kapitalist üretim, ayakları üzerinde doğrulur doğrulmaz, yalnız bu ayrılığı sürdürmekle kalmaz, bunu gitgide artan boyutta yeniden-üretir de. Bu nedenle, kapitalist sistemin yolunu açan süreç, emekçinin elinden üretim araçlarının sahipliğini alan süreçten başkası olamaz; bu süreç, bir yandan toplumsal geçim araçlarını sermayeye dönüştürür, öte yandan, doğrudan üreticileri ücretli emekçilere dönüştürür” (Marx, 1986: 731).

Kapitalist sistemde artık değer, “bu üretim tarzının mutlak yasasıdır” ve artık değer, ancak kapitalizm altında ortaya çıkar ve özgür emekçi sınıfının varlığına ihtiyaç duyar (Marx, 1986: 635). Marx, kapitalist üretimde görülen kısır döngünün gizemini de net bir şekilde ortaya koyar: “... sermaye birikimi, artı-değerin varlığını; artı-değer, kapitalist üretimi; kapitalist üretim ise, meta üreticilerinin ellerinde daha önceden oldukça büyük bir sermaye ve emek-gücü kitlesinin bulunmasını öngörür. Buradaki hareketin bütünü, bu yüzden bir kısır döngü gibi görünür ve bundan ancak kapitalist birikimden önce, bu üretim tarzının sonucu değil, çıkış noktasını oluşturan bir ilkel birikimin (Adam Smith'in deyimiyle, daha önceki birikimin) bulunduğunu kabul etmekle kurtulmak mümkündür” (Marx, 1986: 729).

Marx’a göre ilkel birikim “üreticiyi üretim araçlarından ayıran tarihsel süreçten başka bir şey değildir. İkel olarak görünür, çünkü sermaye ve buna uygun düşen üretim tarzının tarih-öncesi aşamasını oluşturur” (Marx, 1986: 729). Marx’a göre, ilkel birikim ilk defa İngiltere’de klasik şekli ile ortaya çıkmıştır. “Tarımsal üreticilerin, köylülerin mülksüzleştirilmeleri, topraktan ayrılmaları, bütün bu sürecin temelidir. Bu mülksüzleştirmenin tarihi, farklı ülkelerde, farklı yönler alır ve farklı evrelerini farklı sıralar izleyerek farklı dönemlerde tamamlarlar. Yalnız örnek aldığımız İngiltere’de klasik biçimde görülür” (Marx, 1986: 732).

Marx, Batı Avrupa ülkelerinde feodal üretimin ortak özelliğinin, “Toprağın mümkün olduğu kadar çok sayıda alt-feodaller arasında bölünmesi” olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede Marx’a göre, kapitalist üretim tarzının temelini atan ilk değişimler, 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır (Marx, 1986: 734-5). Feodal üretim ilişkilerinin çözülmeye başlamasıyla ‘özgür’ ve yasa-dışı proletaryanın sağlanmasının da önü açılmış oldu (Marx, 1986: 750).

Marx’a göre, ne feodal ne de kapitalist olarak nitelendirilebilecek bu süreç, kendi topraklarını işleyen özgür köylüler tarafından gerçekleştirilmiştir: “İngiltere’de serflik, 14. yüzyılın sonuna doğru hemen tamamen ortadan kalkmıştı. Nüfusun büyük bir çoğunluğu o zamanlar ve daha büyük ölçüde olmak üzere, 15. yüzyılda, mülkiyet hakları hangi feodal ad altında gizlenirse gizlensin, kendi topraklarını işleyen özgür köylülerden oluşuyordu” (Marx, 1986: 733).

Marx, tüccar sermayesinin feodal toplumdan kapitalist topluma geçişteki yerini belirlerken, geçiş teorisinde tüccar sermayesine temel vurgu yapanların aksine şu tespitlerde bulunmaktadır. “Ticaretin ve tüccar sermayesinin gelişmesi[nin]..eski üretim tarzında meydana getireceği çözümlenin genişliği, kendi sağlamlığına ve iç yapısına bağlıdır. Ve, bu çözümler sürecinin nereye varacağı, başka bir deyişle, eski üretim tarzının yerini hangi yeni üretim tarzının alacağı ticarete bağlı olmayıp, eski üretim tarzının kendisinin niteliğine bağlıdır...modern dünyada bu, kapitalist üretim tarzıyla sonuçlanır. Bütün bunlardan şu sonuca varılır ki, bu sonuçların kendileri, tüccar sermayesinin gelişmesinden daha başka koşullardan ileri gelirler” (Marx, 1990:291). Kısacası, Marx’a göre, tüccar sermayesinin gelişmesi, tek başına, ne bir üretim tarzından diğerine geçişi sağlayabilir ne de bunun açıklanması için yeterlidir (Marx, 1990:287-288).

Marx’a göre, feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçişin iki yolla olacağını belirtmektedir. Bunlardan ilki gerçek anlamda devrimci olan yoldur ve ilk kez İngiltere’de saf haliyle ortaya çıkmıştır: “Feodal üretim tarzından geçiş iki farklı biçimde olur. Üretici, doğal tarımsal ekonomi ve ortaçağların kent sanayilerinin loncaya bağlı el zanaatlarının tersine, tüccar ve kapitalist halini alır. Bu, gerçekten devrim yapan bir yoldur. Ya da tüccar, üretim üzerinde doğrudan bir

egemenlik kurar. Tarihsel yönden bir basamak taşı olarak ne denli fazla hizmet ederse de ... kendiliğinden, eski üretim tarzının alaşağı edilmesine yardımcı olmaz, ancak kendi önkoşulu olarak onu koruma ve sürdürme eğilimini taşır. Örneğin, Fransız ipek sanayinde ve İngiliz çorap ve dantela sanayilerinde, yapımçı, 19. yüzyılın ortasına kadar çoğu kez ancak ad bakımından yapımçıydı. Gerçekte ise, dokumacıları eski örgütlenmemiş düzende çalıştıran ve ancak, bunların gerçekten kendisi için çalıştıkları bir tüccarın denetim gücüne sahip düpedüz bir tüccardı. Bu sistem, her yerde, gerçek kapitalist üretim tarzı için bir engel olmuş ve onun gelişmesiyle yok olup gitmiştir. Üretim tarzında köklü bir değişiklik yapmaksızın, yalnızca doğrudan üreticilerin durumunu daha da kötüleştirir ve bunları, sermayenin yakın denetimi altındakinden daha beter koşullar altında çalışan düpedüz ücretli işçiler ve proleterler haline getirir ve artı-emeklerine, eski üretim tarzı esasına göre el koyar. ... Tüccar, artı-değerden aslan payını cebe indiren gerçek kapitalisttir” (Marx, 1990:293-294).

II. MAURICE DOBB VE PAUL SWEEZY TARTIŞMALARI

Genel olarak Maurice Dobb’a göre feodalizmdeki içsel faktörler kapitalizme geçişte temel önemde iken, Paul Sweezy’e göre dış ticaret gibi dışsal faktörler geçişi açıklamakta daha önemlidir. Ayrıca Dobb feodalizm ve kapitalizmi üretim tarzı ve üretim ilişkileri bağlamında ele alırken, Sweezy ekonomik artığın sınıflar arasındaki dağılımı üzerine yoğunlaşmaktadır.

II.I. Maurice Dobb ve Geçiş Tartışmasına Katkısı

Dobb, *Studies in the Development of Capitalism* çalışmasında kapitalizm hakkında yapılan üç tanımı vermektedir. İlki kapitalizmi bir “ruh” olarak tanımlamaktadır. Bu ilk tanımda “[Sombart] kapitalizmin özünü, ekonomik anatomisinin veya fizyolojisinin herhangi bir özelliğinde değil; bir çağın yaşamını esinlendirmiş olan ruh (Spirit) ya da geist’in temsil ettiği bütün bu niteliklerin tümünde arar” (Dobb, 1992:6). Dobb, kapitalizme bu tür yaklaşımı eleştirmektedir: “Gerek Sombart’ın kapitalist ruh kavramı gerek kapitalizmi öncelikle bir ticari sistem olarak nitelendiren görüş, kazanç sağlamak amacıyla para yatırımı olgusunu vurgulayan öteki görüşler gibi eksik. Çünkü bu görüşler, terimi tarihin herhangi bir çağıyla sınırlandırmaya yetmez; tarihin hemen hemen bütün dönemlerinin, hiç değilse bir ölçüde, kapitalist olduğu gibi bir sonuç çıkarılmasına yol açar. Eski ekonomik toplumlar hakkındaki bilgilerimiz arttıkça, terime bu tür anlamlar yükleyenler, kapitalizmin sınırlarını daha da eskilere götürme eğilimine girdiler. Para alışverişinin ve pazar için üretimin ortaçağlarda sanıldığından çok daha yaygın olduğu bugün artık biliniyor” (Dobb, 1992:9).

Dobb’a göre, Sombart, Weber³ ve onların takipçilerinin ‘kapitalist ruh’ açıklamasında kendisini gösteren idealist görüşler de kendi içinde birtakım sorunlar barındırmaktadır. Çünkü “Kapitalizm, ekonomik bir biçim olarak, kapitalist ruhun bir yarattığı ise, Kapitalizmin kökeni açıklanmadan önce, kapitalist ruhun kaynağının hesabının verilmesi gerekir. Eğer bu kapitalist ruh başlı-başına bir tarihsel ürün ise, bunun tarih sahnesine çıkmasının nedeni ne? Kapitalist bir çağın élan vital’ini oluşturmak üzere girişim ile ussallığı elverişli bir biçimde kaynaştıran çeşitli ruh durumlarının zaman içindeki rastlantısal çakışması dışında, bu bulmacaya doyurucu bir cevap bugüne dek bulunamadı” (Dobb, 1992:10).

Dobb, kapitalizmin bir değişim tarzı olarak gören yaklaşımı da yanlış bulur. Çünkü Dobb’a göre feodalizmin doğal bir ekonomi olarak görülmesi ile kapitalizmin bir değişim ekonomisi olarak anlaşılması ve tanımlanması yanlıştır (Dobb, 1992:8).

³ Max Weber, “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu” kitabında, kapitalist sistem için en uygun olan inanın Protestanlık olduğunu vurgulamış ve Protestanlığın çalışmayı teşvik etmesinin Batı Avrupa ülkelerinde kapitalizmin gelişmesinde önemli bir faktör olduğunu ileri sürmüştür (Acar, Bilir ve Han, 2014:488).

Dobb, bütün bu tartışmaların ardından, kendisinin vurgusuyla Marx’dan hareketle geliştirdiği Kapitalizm tanımını vermektedir: “Kapitalizm sadece pazar için üretim sistemi – Marx’ın deyimiyle, bir meta üretimi sistemi – değil; iş gücünün ‘bizzat meta durumuna geldiği’ ve herhangi bir mübadele nesnesi gibi pazarda alınıp satıldığı bir sistemdir. Bunun tarihsel ön koşulu, üretim araçları mülkiyetinin toplumun azınlıktaki bir kesiminden oluşan bir sınıfın elinde toplanması ve bunun sonucunda da, tek geçim kaynağı iş gücünü satmak olan mülksüz bir sınıfın ortaya çıkmasıdır” (Dobb, 1992:8).

Böylece Dobb, kapitalizmi bir üretim tarzı olarak tanımlarken aynı zamanda bir çıkarım olarak feodalizmi de üretim tarzı olarak tanımlamaktadır denebilir.⁴ Dobb, Her iki sistemi de üretim tarzı olarak tanımlamasıyla (Dobb, 1992:33), geleneksel Marksist düşünce içerisinde yer almaktadır.

Dobb, dış ticaret ve üretim tarzı arasındaki ilişkiyi değerlendirirken, Marx gibi, dış ticaretin üretim tarzı üzerinde ‘çözücü etkisi’ olduğunu söyler ama bu etkinin eski üretim tarzının kendi içsel karakterine bağlı olduğunu özellikle vurgular (Dobb, 1992:39).

Dobb’a göre kapitalizm, feodalizmin temel ilişkilerindeki içsel faktörler tarafından, bizzat feodalizmdeki köylüler ve toprak sahipleri arasındaki sınıf mücadeleleri içinde çözülmesiyle kurulmuştur. Yani Dobb’a göre küçük meta üretiminin özgürleşmesine esas olarak toprak sahipleri ile köylüler arasındaki sınıf mücadelesi yol açmıştır. Böylece prangalarından kurtulan feodalizm de, feodalizmin dağılması ve kapitalizmin doğuşuyla sonuçlanmıştır (Wood, 2003:47). Dobb, ‘sınıf mücadelesi’ basit ve doğrudan bir biçimde kapitalizmi doğurmasa da şu olanağı içinde taşıdığını belirtmektedir: “Hiç kimse, köylülerin efendilerine karşı olan sınıf mücadelelerinin herhangi bir basit ve doğrudan yolla kapitalizmi ortaya çıkardığını söylememektedir. Bu mücadelenin bütün getirdiği, küçük üretim biçiminin feodal beyin üstünlüğüne bağımlılığını azaltmak ve en sonunda küçük üreticiyi feodal sömürüden kurtarmaktır. O halde kapitalizmi doğuran (hareket serbestliği sağladığı ve buna karşılık da toplumsal farklılaşmanın onun içinde geliştiği ölçüde), küçük üretim biçimidir” (Dobb, 1974:63).

II.II. Sweezy’nin Maurice Dobb Eleştirisi ve Feodalizmden Kapitalizme Geçiş

Sweezy’nin feodalizm anlayışı, esas olarak, Dobb’a yönelttiği eleştirilerde sergilenmektedir; bu nedenle de Sweezy’nin bağımsız bir feodalizm teorisine sahip olduğunu söylemek zordur (Üşür, 1992:436). Sweezy, Batı Avrupa feodalizmini “hakim ekonomik ilişkinin serflik olduğu ve üretimin feodal beyin malikanesinde ve çevresinde örgütlendiği” bir üretim ilişkileri çerçevesinde tanımlamaktadır (Sweezy, 1974:22). Bu tanımlamasında Sweezy, ticaretin olmamasını veya eksikliğini göz önüne almaktadır Sweezy’e göre bir sistem olarak feodalizm kullanım-değer ilişkisi olarak örgütlenmiştir ve ancak bu noktadan bakılarak çözümlenebilir. Aynı şekilde Sweezy’e göre kapitalizm pazar kavramı ile tanımlanabilir (Sweezy, 1974:31). Yani Sweezy’e göre feodalizm yerel toplumların kullanımı için bir üretim iken, kapitalizm pazar için üretimdir. Yine Sweezy’e göre “değişime kaynaklık” etmesiyle uzun mesafeli ticaretin ortaya çıkışı devrimci bir rol oynamıştır. Bu bağlamda özellikle “meta üretiminin kaynakları”nı sağlamak bakımından kentlerin ortaya çıkışı önemli rol üstlenmiştir (Sweezy, 1974:32-34). Sweezy, kentlerin gelişmesine uzun mesafeli ticaret ve yerel bölgeler arası ticaretin neden olduğunu vurgularken “Dobb’un, kent yaşantısının gelişmesinin içsel feodal nedenlerin bir ürünü olduğunu” ileri sürmesini de eleştirmektedir (Sweezy, 1974:30).

Sweezy, 15. ve 16. yüzyılları embriyonik bir biçimde kapitalizmi içinde taşıyan bir süreç olarak görür ve bu süreçte “feodalizmin temelini ilk kez mal üretiminin genişlemesinin sarstığını ve bu yıkma işi genel olarak tamamlandıktan bir süre sonra kapitalizmin gelişmesine de zemin” hazırladığını belirtmek için ‘kapitalizm öncesi meta üretimi’ olarak adlandırmaktadır (Sweezy,

⁴ Üşür’e göre “Marx’ı yakinen izleyen Dobb, kapitalizm gibi feodalizmi de özgül bir üretim tarzı olarak ve üretim ilişkileri temelinde tanımlamaktadır” (Üşür, 1992:434).

1974:43). Ayrıca Sweezy’e göre, feodalizmin, kapitalizm ve sosyalizm gibi nevi şahsına ait bir sistem olmadığını ve sistemin tümü üzerine hâkim bir üretim ilişkisine sahip olmadığını da vurgulamaktadır (Sweezy, 1974:44-45).

III. ROBERT BRENNER VE SİYASAL BİRİKİM

Birinci kuşak geçiş tartışmaları sonucunda, esas olarak iki yaklaşım ortaya çıkmıştır (Üşür, 1992:445). Birincisi, temellerini Dobb’un attığı sınıf savaşımlı/mülkiyet ilişkileri yaklaşımı; diğeri temelleri Sweezy’de bulunabilecek olan değişim ilişkileri yaklaşımıdır.

Değişim ilişkileri yaklaşımını önde gelen temsilcileri arasında yer alan A.G. Frank ve I. Wallerstein üzerinde Brenner’in eleştirileri bağlamında duracağız. İkinci kuşak tartışmaları içerisinde yer alan Brenner, Dobb’un İncelemeleri’nin doğrudan bir uyarıcısı ve ürünü olan mülkiyet ilişkileri/sınıf savaşımlı yaklaşımının önde gelen bir temsilcisidir (Üşür, 1992:445).

Brenner, her şeyden önce kapitalizmin kökenini daha önceki varlığını kabul etmeden açıklama çabasına girişmiştir ve feodalizme meydan okuyacak bir kapitalizmin embriyonik bir şekilde de olsa mevcut olmadığına inanmaktadır. Başlangıç noktası olarak feodalizmin direngenliğini ele alan Brenner’in aradığı, açıkça var olan kapitalist mantığı önceden varsaymayan bir içsel dinamikti (Wood, 2003:61).

III.I. Neo-Smithyen Marksistler

“Genelleştirilmiş meta üretimi” kavramıyla kapitalizmin açıklanması Marksist teorisyenlerin ağırlıklı olarak tercih ettiği bir usavurma durumudur. Fakat Eren’in de belirttiği üzere “genelleştirilmiş meta üretiminden hareket, kapitalizme yönelik problematik bir yaklaşımı açığa çıkarır” (Eren, 2014:140). “Ticarileşme modeli” (Wood, 2003:19) olarak adlandırılan bu yaklaşımda “pazarın niceliksel olarak gelişip kurumsallaşması ile kapitalist sistemin oluştuğu argümanına algısal olarak zemin hazırlar” (Eren, 2014:140). Klasik iktisatçılar özellikle Karl Marx ve Adam Smith ekonomiyi, sosyal, siyasal, tarihsel ve kurumsal alanların bir parçası olarak görmüş ve bu bağlamda ekonomik süreci incelemişlerdir (Bilir, 2018:87). Fakat Marx’dan farklı olarak ilk olarak Adam Smith tarafından savunulan ticarileşme modeli daha sonra Marx’a rağmen Marksist iktisatçılar tarafından Marksist teoriye dâhil edilmeye çalışılmıştır.

Genel olarak Brenner, “The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Smithian Marxism” makalesinde “hem kapitalizmin kentlerde ve ticaret yoluyla geliştiğine dair yaygın görüşü, hem de kapitalizmin tüm Batı Avrupa’da ortak bir tarihsel dinamik sonucu ortaya çıktığına dair varsayımı kökten bir sorgulamaya tabi tutar. Brenner, kapitalizmin İngiltere’de tarımda sınıf ilişkilerinin dönüşümüyle ortaya çıktığını ve bu gelişmenin kentli burjuvazi ile ilgisi olmadığını; Fransa’da ise mutlakiyetçi devletin gelişiminin tümüyle farklı bir toplumsal dönüşüme yol açtığını ve bu dönüşümün de kapitalizm ile ilgisi olmadığını belirtir” (Oğuz, 2007:43).

Brenner, Marx’ın sınıf yapısı, dış ticaret ve kapitalist gelişme ile ilgili görüşlerindeki çelişkilere vurgu yapar. Marx’a göre burjuvazi “kendi hayalindeki benzer bir dünya yaratır” (Marx, 1995:115). Aynı ifadeyi Marx, Kapital’de de tekrarlar: “Sanayi yönünden daha çok gelişmiş bir ülke, daha az gelişmiş olan ülkeye ancak kendi geleceğinin imgesini gösterir” (Marx, 1986:17). Fakat Brenner’a göre tarihsel gelişmeler Marx’ın bu görüşü ile çelişmektedir: “Marx’ın iktisadi gelişmeye ilişkin kavramlarını sert bir şekilde revize etmek güçlü bir eğilim olarak belirmiştir” (Brenner, 1977:25-26).

Brenner, Marx’ın dış ticaret ilişkileri sonucu olarak sosyal değişimlere ilişkin görüşünün “iyimser” ve “ilerlemeci” (Brenner, 1977:26) olduğunu ve bu nedenle “Manifesto’nun Marx’ına gösterilen tepkilerin” (Brenner, 1977:25) sağlıklı olduğunu belirtmektedir.

Brenner, bağımlılık teorisyenlerinin sınıf yapısını ticaret ilişkilerinin belirlediği görüşünü eleştirir. Manifesto’daki Marx ve modern teorisyenlere göre dış ticaret pre-kapitalist toplumlarda kapitalist gelişmeyi hızlandırmıştır. Yine Frank, Amin gibi modern bağımlılık teorisyenlerine göre de, dış ticaret ekonomik az gelişmişliği arttırmaktadır (Brenner, 1977:48).

Brenner’a göre, bu teorisyenlerin Adam Smith’in iyimser iktisadi ilerleme modelinin temelinde yatan bireyci-mekanik modeli terk edememeleri nedeniyle değerlendirmeleri şu noktalarda sınırlı kalmıştır: “ne sınıf yapılarının, bir kez oluştuğunda, iktisadi gelişmenin veya az gelişmenin yönünü tüm bir tarih boyunca gerçekte belirleyiş şeklini, ne de sınıf yapılarının kendilerinin ortaya çıkışını, sonuçları sadece piyasa güçleri yoluyla anlaşılamayacak sınıf mücadelelerinin ürünleri olarak değerlendirmişlerdir” (Brenner, 1977:27).

Brenner, kapitalizmin içsel değişimlerin sonucu olduğuna ve bu süreci sınıf mücadelelerinin hızlandığı konusunda nettir. Ona göre bağımlılık teorisyenlerinin kapitalizme geçişte dış ticarete verdikleri önem, kapitalizmi “neo-Smithyen” çerçeveden tanımlamalarından kaynaklanmaktadır. Brenner, Wallerstein’i “teknik yeniliklerin neden olduğu birikim süreci içinde üretim güçlerinin gelişimini (sermayenin artan ölçekteki birikimini) dikkate almaması” nedeniyle bağımlılık teorisyenlerine yakın görür. Brenner’a göre, Wallerstein’in bu çözümlemesinin nedeni, “artık transferi yoluyla, merkezin kendi gelişiminde birikimi garantileyişi yönünden temel bir rol verilen çevrenin az gelişmişliğine Wallerstein’in yaklaşımının altını oyabileceği olasılığıdır” (Brenner, 1977:31).

Bu nedenle Wallerstein ve bağımlılık okulu teorisyenleri sömürgeciliği sermaye birikimini ve kapitalist gelişmeyi açıklamak amacıyla incelemekteydiler. Brenner’a göre bunun nedeni, Wallerstein ve Sweezy’in görüşleri ile Adam Smith’in görüşleri arasında şaşırtıcı ölçüde bir paralellik vardır ve teorik tartışmalardaki zaaflarının temeli de buradan kaynaklanmaktadır (Brenner, 1977:33).

Brenner, Marksist bir kavram olan üretimin toplumsal ilişkilerine önem vermektedir. Brenner için kapitalizmin anlamı “emek gücünün bir meta olarak tam anlamıyla oluşmasıdır” (Brenner, 1977:26). Brenner’a göre, bir sistem olarak kapitalizmin özelliği, emekçinin emek gücünü satması ve üretim araçlarının özel mülkiyette olmasıdır. Üstelik sadece kapitalist sistem sürekli olarak sermaye birikimi sağlamak için artık değer üretebilir ve üretim araçlarının daha çok gelişmesini sağlayabilmektedir. Bununla birlikte Brenner’a göre göreceli artık değer üretimi kapitalizmde de azalma eğilimindedir.

Brenner’a göre, Smith ve bağımlılık okulu teorisyenleri, toplumsal değişimde sınıf yapısı ve sınıf mücadelesinin rolünü önemsiz gibi göstermektedirler (Brenner, 1977:34). Yine Brenner’a göre, pre-kapitalist toplumsal şartlar altında toplumsal değişimleri ve ekonomik gelişmeleri açıklama da dış ticaretin varlığı yeterli değildir. Kısaca, piyasanın varlığı ekonomik gelişimi ve sınıfsal değişimi açıklamakta yetersizdir.

Brenner’a göre, bağımlılık okulu teorisyenleri yeni teknolojilerin gelişiminde ve üretim ilişkilerinin biçiminde ticarete aşırı önem vermektedirler ve yine ticaretin sınıf yapısını etkilediğini düşünmektedirler (Brenner, 1977). Bağımlılık okulu teorisyenlerinin ve kısmen Sweezy’nin kapitalist rasyonalitenin piyasa toplumlarında ve hatta pre-kapitalist toplumlarda da bulunduğunu varsaydıklarını bu nedenle de “Sweezy ve Wallerstein, Smith gibi, ‘piyasadaki rekabet’i ve ‘artık maksimizasyonu’nu temelde tarih-ötesi güçler olarak görürler” (Brenner, 1977:39-40).

III.II. Siyasal Birikim ve İngiltere ve Fransa’da Siyasal Birikim ve Kapitalizm

Brenner “The Agrarian Roots of European Capitalism” makalesinde, 1976 yılında yazdığı “Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe” makalesine yönelik eleştirileri cevaplandırmaktadır. Bu makalesinde Brenner, İngiltere’nin ikinci dönemde genel eğilimlerden farklı olarak gösterdiği gelişmeleri açıklamakta ve bu bağlamda da “siyasal birikim” kavramı üzerinde durmaktadır.

Brenner’a göre İngiltere’nin benzersiz ekonomik gelişmesi İngiltere’nin ortaçağa özgü lordluk karakteri ile açıklanabilir (Brenner, 1990a).

Brenner’a göre, Norman fethi⁵ İngiltere’nin benzersiz bir biçimde gelişmesine neden olmuştur ve Avrupa’nın diğer bölgelerine göre daha çok merkezileşmesini sağlamıştır. Norman savaşçıları yüksek bir sınıf dayanışması özelliği gösteren birbirine bağlı bir sınıftı. Bu nedenle Norman’lar İngiltere’ye saldırdığında İngiliz monarşisi 13. yüzyıldan sonra büyümeye başladı. Fakat monarşi lordlara karşı olmadı. Başlangıçtan itibaren lordlar, kral ve hükümetin çevresinde birleştiler. Bu monarşi lordların mülkiyetini korudu ve köylüler üzerindeki haklarını yeniden düzenledi. Bu nedenle, monarşi büyüye de, lordlar yerel bölgelerinde özel yargılama yetkilerini koruyabildiler. Bu durum ise lordlara sağladığı “vazgeçilmez bir kaldıraç ile kiracılardan ve kentsel topraklardan alınacak aidatları keyfi olarak yükseltme olanağı” (Brenner, 1990a:258) vermiştir.

13. yüzyıl boyunca yaşanan nüfus baskısı sonucu “lordlar özgür olmayan kiracılardan vergileri topladılar (ki bunların ekonomik olarak seçenekleri toprağın kıt olması nedeniyle sınırlanmıştı).” Ayrıca “13. yüzyıl boyunca “İngiliz lordları kendilerine ait kurulu villein topraklarının sahipliğine karşı önemli bir mesafe oluşturdular. Bu sadece onların feodal ekonominin üst evrelerindeki konumlarını korumasını sağlamadı aynı zamanda uzun dönemde de buna yardımcı oldu” (Brenner, 1990a:252).

Brenner’a göre 13. ve 14. yüzyılda nüfus düşmeye başladığında lordlar bazı yörelerde 1380’lerde köylülerin gösterdiği direnişe rağmen rantlarını korumayı başarmışlardır. Erken 15. yüzyılda senyörel tepki düşmüş ve soylu gelirlerinde gözlenen düşüş bir kriz olarak başlamıştır. Lordlar bu krizi durdurmak için köylülerin topraklarını geri almak ya da onlara yeniden kiralamak gibi çeşitli yöntemler kullanmışlardır. Fakat köylüler bu senyörel tepkiye karşı başarılı bir mücadele vermişlerdir. Sonuçta 15. yüzyılın ilk dönemlerinde adi sözleşmelere ve keyfi senyörel vergilere son verilmiştir (Brenner, 1990a:298).

Brenner’a göre “Lordların köylü tasarrufuna karşı olarak mutlak özel mülkiyeti benimsemeleri feodal beylerin özelleşmiş iktidarlarına karşı ve onların üzerinde bir zor tekeline sahip farklı bir devlet biçiminin yükselmesiyle birlikte gitmiştir. Fakat, Tudor döneminde ortaya çıkan bu devlet mutlakçı değildi. Tüccar lord, kapitalist çiftçi ve kiralık ücretli-emek arasında yeni doğmakta olan üçlü kapitalist hiyerarşiye nezaret ederek, yükselen toprak kiralardan kar sağlayabilen İngiliz toprak sahibi sınıfların doğrudan artık çekmek için ekstra ekonomi-dışı zorlamaları getirmeye ihtiyaçları yoktu. Ve devletin de dolaylı bir biçimde artığa siyasal yollardan (vergi/makam ve savaş) el koymada kendilerine hizmet etmelerine ihtiyaç duymuyorlardı” (Brenner, 1990a:298).

Brenner’a göre “özetlemek gerekirse, 17. yüzyıl sonlarında İngiltere’nin tarımsal kapitalizme doğru evrimi, eski ‘ekonomik’ ve ‘siyasal’ (alanların) birleşiminin sonunu getirmiş ve devlet ile sivil toplum arasında kurumsal bir ayrım ortaya çıkarmıştır” (Brenner, 1990a:299).

Brenner’a göre İngiltere’de olduğu gibi Fransa’nın ikinci dönem de gelişmesi Fransız lordlarının siyasal örgütlenmesi ile açıklanabilir. Fakat Fransa feodal gelişme modeli İngiltere’den çok farklıdır. Feodal iktidar her bir lordu, derebeyini ve onların kalelerini kuşatmıştı. Böylece sürekli bir rekabet içerisinde bölünmüş bir yönetici sınıf vardır.

Brenner’a göre “İngiltere’den benzersiz farklılığı ile Fransa toprağı keyfi biçimde vergilendirmesi nedeniyle merkezileşmiş devlet ‘sınıf benzeri’ bir görüngü şeklinde gelişmiştir” (Brenner, 1977:55). Bu da Fransa’da İngiltere’de ki duruma göre farklı bir ortam yaratmıştır: “‘Ekonomik’ ve ‘siyasal’(alanlar) arasındaki birleşme, feodal sınıf yapısı ve üretim sisteminin ayırt edici ve kurucu bir özelliği” haline gelmiştir (Brenner, 1990a:227). Yani ekonomik artık

⁵ Marx, Norman fethinin İngiltere üzerine etkisini şöyle açıklamaktadır: “İngiltere toprakları, Norman istilâsından sonra, herbiri çoğu zaman 900 kadar eski Anglo-Sakson beyliğini içine alan büyük baronluklara bölünmüş olmakla birlikte, ülke, küçük köylü toprakları ile kaplı bulunuyor, büyük senyör malikâneleri, ancak şurada burada dağınık halde görülüyordu. Bu koşullar, kentlerdeki 15. yüzyıla özgü gönençle birlikte, halkın, Şansölye Fortescue’nun *Laudes Legum Angliæ* adlı yapıtında pek güzel bir şekilde anlattığı bir zenginliğe ulaşmasını sağlamıştı; ama bu durum, kapitalist nitelikte servet olanağını da dışlamıştı” (Marx, 1986:734).

sızdırılabilmesi, eğer hak iddiasını gerektiriyorsa doğrudan ekonomi dışı ya da siyasal zor kullanarak yaşama geçirilmesine bağlıydı (Moors, 1997:73). Brenner’a göre Fransa’da “güçlü bir devlet dolayımı yönetici sınıfların sıkı-örülmüş politik birliği, köylülerden artığın ele geçirilmesinde etkili bir sistem yaratmış” ve bu durum “özel mülkiyetin siyasal alanda yeniden yaratılması” (Brenner, 1990a:298-299) ile sonuçlanmıştır. Kısaca, “İngiltere’de çitleme hareketleriyle birlikte tarımsal kapitalizm gelişirken, Fransa’da küçük üreticilerden alınan vergilere dayanan mutlakiyetçi devlet oluşmuştur” (Oğuz, 2007:44).

Brenner’in “The Origins of Capitalist Development:A Critique of Neo-Smithian Marxism” makalesinde de belirttiği gibi genel olarak denebilir ki, “İngiltere’ye özgü koşullarda toprak sahipleri ile köylüler kendilerini kapitalizm öncesi toplumsal ilişkiler içinde yeniden üretme mücadelesi sırasında, istemsiz olarak kapitalist dinamiklerin ortaya çıkmasına yol açmışlardır. Bunun temel nedeni ise İngiliz egemen sınıfının Fransız aristokrasisinin sahip olduğu ekonomi-dışı güce sahip olmaması, bu nedenle de gelirlerinin köylülerin üretkenliğindeki artışa bağımlı olmasıdır. Dolayısıyla İngiltere’de çitleme hareketleriyle birlikte tarımsal kapitalizm gelişirken, Fransa’da küçük üreticilerden alınan vergilere dayanan mutlakiyetçi devlet oluşmuştur”.⁶

III.III. Brenner ve Demografik Model

Brenner’a göre, sınıf yapısının ‘analitik olarak ayrı fakat tarihsel olarak birleşik iki veçhesi bulunmaktadır’ (Brenner, 1990b:11). Üşür’e göre bunlardan birincisi yatay ilişkiler ikincisi ise dikey ilişkilerdir (Üşür, 1992:447). Brenner bunu şu şekilde açıklamaktadır: “İlk olarak, üretim sürecinde toprak ve aletler dolayımın da gerçekleşen doğrudan üreticiler arası ilişki,- bu olgu ‘emek süreci’ veya ‘üretim toplumsal güçleri’ olarak adlandırılabilir. İkincisi, niteliği gereği çelişki yaratan mülkiyet ilişkileri - son analizde güç nedeniyle doğrudan veya dolaylı olarak genellikle güvenceli bir durum sağlayan - ki bu olgu ‘mülkiyet ilişkileri’ olarak adlandırılabilir veya ‘bir toplumda temel sınıf [ilişkilerini] tanımlayan artık-çekme ilişkileri” (Brenner, 1990b:11).

Brenner’a göre lord ve köylü arasındaki ‘sınıf gücü’ dengesi ekonomik büyüme ve gelirin dağılımı dolayımı ile hem ticareti hem de demografiyi biçimlendirmektedir. Yani ticaretin veya nüfusun büyümesinin etkisi nüfus veya ticarete bağlı değildir aksine üretim ilişkilerinin varlığına bağlıdır (Brenner, 1990b:11). Yani Brenner’a göre ‘sınıf gücü’ dengesi, farklı ekonomik gelişme yolları sağlayarak sınıf mücadelesi analizinin doğruluğunu ispatlamaktadır.

Brenner, tarihsel açıklamaların iki baskın modelini hedef almıştır. Bunlardan birincisi, ortaçağ Avrupa’sındaki ekonomik gelişmenin, nüfus artışında uzun dönemli döngüleri izlediği, seküler Malthusyenin savunduğu giderek artan baskın demografik modeldi. İkincisi, demografik modelin başlangıçta genellikle kendini karşıt olarak tanımladığı bir tarih yazımı ortodoksluğu, Avrupa ekonomik değişim süreçlerini piyasa ve ticaretin büyümesine bağlayan ticarileştirme modeliydi (Wood, 1996:210). Brenner’a göre, demografik model, feodal biçimdeki gelir bölüşümü ve ekonomik gelişme ‘ana saik’inin etkisiyle konjonktürel eğilimlere neden olmaktadır (Brenner, 1990b:75). Brenner bu ana saike karşı 14. yüzyılda Avrupa’nın değişik bölgelerindeki demografik çöküşlerin etkilerini karşılaştırarak eleştirmektedir. İlk olarak, İngiltere’de köylüler düşen gelirleri karşısında lordlara karşı mücadele etmişlerdir. Fakat, Doğu Avrupa’da ise senyöral tepki başarılı olmuştur. “Bu durumun sonuçları ise basitçe demografik/ekonomik arz ve talep terimleri ile açıklanamaz” (Brenner, 1990b:34-35). Demografik ilişkiler İngiltere ve Doğu Avrupa’da aynı olsa da, İngiltere’de nüfusun azalması serliğe son verirken Doğu Avrupa’da serfler üzerine yeni vergiler

⁶ “İngiltere’ye özgü koşullarda toprak sahipleri ile köylüler kendilerini kapitalizm öncesi toplumsal ilişkiler içinde yeniden üretme mücadelesi sırasında, *istemsiz olarak* kapitalist dinamiklerin ortaya çıkmasına yol açmışlardır. Bunun temel nedeni ise İngiliz egemen sınıfının Fransız aristokrasisinin sahip olduğu ekonomi-dışı güce sahip olmaması, bu nedenle de gelirlerinin köylülerin üretkenliğindeki artışa bağımlı olmasıdır. Dolayısıyla İngiltere’de çitleme hareketleriyle birlikte tarımsal kapitalizm gelişirken, Fransa’da küçük üreticilerden alınan vergilere dayanan mutlakiyetçi devlet oluşmuştur” (Oğuz, 2007:44).

getirmiştir. Hatta 13. yüzyılda Fransa'nın bazı bölgelerinde nüfus artışı köylülerin ekonomik durumunu bozmamış hatta düzeltilmiş ve mülkiyet haklarını korumuştur (Brenner, 1990b:21).

Bu nedenle Brenner'a göre sınıf güçleri dengesinin varlığı ve feodal döneme ait mülkiyet ilişkileri demografik hareketleri etkilemiş ve bu hareketler de mülkiyet ilişkileri sistemini etkilemiştir. Verimliliğin uzun-dönemdeki azalma eğilimi ve bazı diğer eğilimlerin sonuçları mülkiyet ilişkilerinin varlığına, içsel yardımlaşmanın göreceli düzeyine, öz bilinçliliğe ve lordlar ve köylülerin siyasi olanaklarına bağlıydı (Brenner, 1990b:36). Bundan dolayı Brenner'a göre Batı Almanya'da lordlar köy topluluğu içinde geleneksel haklarını koruyacak şekilde çok iyi organize olmuş köylüleri kontrol etmede başarısız kalırken, Doğu Avrupa köylüleri ise zayıf olarak örgütlenmeleri sonucu feodal baskılara dayanamamışlardır (Brenner, 1990b:37).

Brenner'a göre nüfusa göre toprak göreceli olarak kıt iken “lordun başarılı bir şekilde sabit rantlardan daha fazla olmak üzere emretme hakkını tesis edebilmesi şartıyla” lordların köylüleri kontrol etme güçleri ve rant çekme gücü yükselmiştir (Brenner, 1990b:22). Yani lordlar, köylüler hem özgür olmadığı hem de villein imtiyazlarına sahip olmadıkları sürece yüksek rantlar kazanıyorlardı (Brenner, 1990b:22).

Onüçüncü yüzyılda özgür kiracının statüsü “genel olarak lordun malikânesinde kuvvetli (veya artan) emek hizmetinden, vergilerden, cezalardan ve diğer benzer ödemelerden kesin olarak kurtulmaktı” (Brenner, 1990b:22). Bu nedenle “toprak üzerinde nüfus baskısının etkisinin belirleyiciliği – her kim toprak için büyüyen talebi veya yükselen toprak fiyatları veya rantı kazanıyor veya kaybediyorsa – yani toprak sahipleri/köylü sınıf ilişkileri karakteri niteliği öncelikli belirleyici nedendi” (Brenner, 1990b:22).

Brenner'a göre 1500 ve 1750 yılları arasındaki dönem de yaşananlar Malthusyen modelin açıklayıcılığının sorunlu olduğunu göstermektedir. Bu dönem de ise artık temel problem “sadece gelirin bölüşümü sorunu değil fakat bir bütün olarak problem, ekonomik gelişme eğiliminin dramatik zıtlığıydı: bazı bölgelerde nüfusun büyümesine eşlik eden uzun dönem durgunluğun sürmesi, diğer bölgelerde [ise] nüfusun yükselmesine eşlik eden göreceli olarak yeni olan kendi kendine sürdürülen büyüme modeline girişin göz alıcı ortaya çıkışı[ydı]” (Brenner, 1990b:22-23).

Bu nedenle 16. ve 17. yüzyılda Fransa'da nüfus yükselirken topraklar parçalanıyor, rantlar yükseliyor ve verimlilik düşüyordu (Brenner, 1990b:23). Fakat aynı dönemde İngiltere'de ise nüfusta ki paralel büyümeye rağmen farklı bir gelişme vardı. İngiltere tarım kapitalizmine doğru bir gelişme eğilimi içerisindeydi.

III.IV. Brenner ve Feodalizm

Brenner The New Palgrave Marxian Economics'de yayınlanan “Feudalism” makalesinde feodalizmin üç farklı kavramsallaştırmasına değinir (Brenner, 1990c: 170). Birincisinde, (özgür adam) vassal ile derebeyi arasındaki ilişki belirtilmektedir. Buna göre vassal derebeyine askeri hizmet yükümlülüğüne sahipken karşılığında derebeyinden koruma ve hizmet almaktadır. İkincisinde ise feodalizmin hükümet biçiminin bir şekline veya siyasi egemenliğe referans verdiği belirtilmektedir. Burada herhangi bir kişi iktidar tekeline sahip değildir ve iktidar coğrafi olarak dağılmış durumdadır. İktidar özel olarak tutulmakta ve miras olarak aktarılmaktadır ve iktidar varisler arasında bölünmektedir. Üçüncü olarak ise feodalizm bir bütün olarak toplumun sosyo-ekonomik organizasyonuna, üretim tarzına ve toplumsal sınıfların yeniden üretimine ilişkin olarak tanımlanmaktadır. Bu toplumsal ilişki biçiminde lordlar ve köylüler arasındaki mülkiyet ilişkileri ekonomi-dışı baskı yolları ile tanımlanmakta ve köylülerden artık bu mekanizmalarla ele geçirilmektedir. Bu üç tanım birlikte feodalizmin gerçek dinamiklerini açıklamakta ise de Brenner'a göre üçüncü yani son tanım olan Marksist tanım diğer iki tanımı daha çok belirlemektedir.

Brenner bu çalışmasında da siyasal birikim kavramına özel bir vurgu yapmaktadır. Ona göre lordlar kendilerini bir rekabet ve çatışma içerisinde buldukları sürece askeri yöntemler

geliştirmektedirler. Bu mücadele sonunda da lordlar gerçekte çok veya az olmak üzere gelirlerini yükseltmeye çalışmak zorundadırlar. Bunun sonucu da “siyasi-askeri çelişme”nin (politico-military conflict) sürekli devam etmesidir. Lordlar bu süreklilikten kurtulamazlar, çünkü “zorlama araçları”nın (means of coercion) büyümesi ve genişlemesi lordların yönetici sınıf olarak köylüler üzerinde zorunlu olarak güç aletleri geliştirmelerini sağlar (Brenner, 1990c: 176). Çünkü ancak böylelikle lordlar geliştirdikleri askeri ekipmanlar sayesinde doğrudan üreticilerden artığı çekebilmektedirler.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Brenner’a göre, “‘ekonomik olan’ ile ‘siyasal olan’ arasındaki ‘karışma’, feodal sınıf yapısının ve üretim sisteminin ayırt edici bir özelliği”dir (Brenner, 1990a: 227). Bir başka deyişle Brenner’a göre feodal dinamiğin atardamarı (ve hatta genel olarak bütün kapitalizm öncesi tarzlarda) ‘iktisadi olan’ ile ‘politik olan’ın iç içe geçmişliğidir (Üşür, 1992:448). Brenner, feodalizmin temel özelliklerinden birini tanımlamak üzere yine “siyasal birikim” kavramına başvurmuştur: “feodal çağ boyunca (1000-1100 dolaylarından itibaren) hâkim olan ‘siyasal birikim’ yönündeki uzun vadeli eğilim, - yani daha büyük, daha etkili bir askeri örgütlenmenin oluşturulması ve/veya daha güçlü bir atık-çekme aygıtının kurulması – sistemin uzun vadede içerdiği sınırlı ekonomik büyüme potansiyelinin koşullandırdığı bir şey ve belli ölçülerde de tarımın genişletilmesi ve iyileştirilmesinin alternatifi olarak görülmelidir. Üretimi arttırmanın güçlükleri veri iken, kısa vadede bile etkin bir biçimde uygulanması servet yığmanın en iyi yöntemi olarak görülmekteydi” (Brenner, 1990a: 238).

Bu nedenle Brenner, ekonomik alanla siyasal alanı karşı karşıya getiren Dobb’u eleştirmektedir: “Feodal sınıf ilişkilerinin sürdürülmesinin ya da dönüşümünün belirlenmesinde sınıf mücadelelerinin kesin etkilerinin söz konusu olduğu noktada, Dobb’un neden ekonomik olanla siyasal olanı karşı karşıya getirdiğini bilmek zor. Çünkü feodalizmin özünü, ekonomik-üretken etkinliklerin, doğrudan, ekonomi dışı zor yoluyla artık çekme ilişkilerinin belirleyici olduğu bir yapı tarafından kapsanmış olarak tanımlayan Dobb değil miydi?” (Brenner, 1978: 227).

Brenner’in çözümlemesinde karakteristik olan yan ‘iktisadi olan’ ile ‘politik olan’ arasındaki kaynaşmadır. Bu anlayışı ile de Brenner, Dobb’dan ayrılmaktadır; hatta Dobb’u aşmaktadır. Çünkü Dobb, her ne kadar ‘politik olan’a ağırlık vermişse de, sonuçta, ‘politik olan’ın ‘iktisadi’ açıklamasını yapmıştı. Başka bir deyişle Dobb, klasik Marksizmin ‘altyapı-üstyapı’ ayırımına sadık kalarak ‘iktisadi olan’ın sınıf savaşımı dolayımı ile meydana getirdiği sonuçların çözümlemesini yapmıştı. Fakat Brenner, doğrudan doğruya ‘iktisadi olan’ın çerçevesini ‘politik olan’ın çizdiğini, belirlediğini söylemektedir. Brenner’daki nedensellik zinciri, Dobb’daki nedensellik zincirinden bütünüyle farklılaşmaktadır (Üşür, 1992:449).

SONUÇ: BAŞARILACAK BİR GEÇİŞ YOK

Brenner, “Bourgeois Revolution and Transition to Capitalism” makalesinde “geleneksel burjuva devrimi kavramı”nın Marx’ın çalışmasının büyük ölçüde 18. yüzyıl Aydınlanmasının mekanik materyalizmine bağımlı olduğu bir evreye ait olduğunu ve Marx’ın olgunluk devresindeki eserindeki ekonomik politik eleştirisiyle çeliştiğini belirtir.

Brenner’a göre geleneksel burjuva devrimi kavramı iki açıdan devrimi geçersiz kılmaktadır: “Birinci olarak, başarılı olacak geçiş yoktu aslında: Model kentlerde burjuva toplumuyla başladığı, o toplumun evriminin burjuva mekanizmalarıyla gerçekleşmesini öngördüğü ve ticarete açıklığının sonucu olarak, feodalizme kendini aştırdığı için, herhangi kategorideki bir toplumun başka kategorideki bir topluma nasıl dönüştüğü meselesi basitçe çözülmüş gibi varsayılır ve hiçbir zaman ortaya konmaz. İkinci olarak burjuva toplumunun kendi kendine gelişip feodalizmi çözmesi nedeniyle, burjuva devrimine zorunlu bir rol iddiasına hemen hemen hiç girilmez” (Brenner, 1989:280).

Son olarak denilebilir ki, Brenner, feodalizmden kapitalizme geçiş ya da burjuva devriminin oluşum sürecini incelerken, kendisini Marksist olarak tanımlayan araştırmacıların bir kavram

kargaşası içerisinde olduğunu savunmaktadır. Brenner, Ticarileşme modeli, demografik model ve neo-Smithyen modelin Marx'ın ekonomi-politik eleştirisiyle çeliştiğini göstermeye çalışmıştır. Çünkü, Wood (2003:72)'un da belirttiği gibi, “bu modeller, burjuvaziye, feodalizmin bağlarından kurtulması gereken ekonomik bir rasyonalite yükleyerek bizzat açıklanması gereken şeyi varsaydığını ileri sürmüştür”. Brenner, yaptığı çalışmalarla, Marx'ın olgunluk dönemi çalışmalarından yola çıkarak, feodalizmden kapitalizme geçişte burjuvazinin ve kapitalizmi çözümlemesini yeniden ele almıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, Mustafa; Bilir, Hüsnü ve Han, Volkan, 2014, “İslam, Kapitalizm, Ticaret: Kayseri Örneğinde İslami Kalvinistler”, 3. Kayseri Ekonomisi Sempozyumu, 24-25 Nisan.
- Bilir, Hüsnü, 2018, “Marginalist Revolution: From Political Economics to Neoclassical Economics”, Manso, R. Pries and Eren, Ahmet Arif (edit), Economic Issues In Retrospect and Prospect I, İjoepec Publication, London and İstanbul.
- Brenner, Robert, 1977, “The Origins of Capitalist Development: a Critique of Neo-Smithian Marxism”, New Left Review, sayı: 104.
- Brenner, Robert, 1978, “Dobb on the transition from feudalism to capitalism”, Cambridge Journal of Economics, 1978, sayı: 2.
- Brenner, Robert, 1989, “Bourgeois Revolution and Transition to Capitalism”, içinde: A. L. BEIER, D. CANNADINE and J. ROSENHEIM (Ed.), The First Modern Society, Cambridge, 1989, s. 280.
- Brenner, Robert, 1990a, “The Agrarian Roots of European Capitalism”, içinde: T. H. Aston and C. H. E. Philpin (Ed.), The Brenner Debate, Cambridge University Press, Cambridge.
- Brenner, Robert, 1990b, “Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe”, içinde: T. H. Aston and C. H. E. Philpin (Ed.), The Brenner Debate, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, s. 11.
- Brenner, Robert, 1990c, “Feudalism”, içinde: John Eatwell (Ed.), The New Palgrave Marxian Economics, Macmillian, London.
- Dobb, Maurice, 1974, “Bir Cevap”, içinde: Rodney Hilton (der.) Feodalizmden Kapitalizme Geçiş Süreci, Çev.: Çetin Yetkin, May Yayınları, İstanbul.
- Dobb, Maurice, 1992, Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler, Çev.: F. Akar, Belge Yayınları, İstanbul.
- Eren, Ahmet Arif, 2014, “James Steuart: Kapitalist Üretim Eleştirel Tahliline Giriş”, Sakarya Journal of Economics, Cilt: 3, Sayı: 4.
- Marx, Karl, 1986, Kapital, C. I, Çev.: Alaattin BİLGİ, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, Karl, 1990, Kapital, C. III, Çev.: Alaattin BİLGİ, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, Karl, 1995, Komünist Manifesto, Çev.: Muzaffer ERDOST, Sol Yayınları, Ankara.
- Mooers, Colin, 1997, Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu, Çev.: B. Sina ŞENER, Dost Kitabevi, Ankara, 1997, s. 73.
- Oğuz, Şebnem, 2007, “Maddeci Tarih Yazımında Temel Tartışmalar”, Praksis, sayı: 17.
- Sweezy, Paul, 1974, “Bir Eleştiri”, içinde: Rodney Hilton (der.), Feodalizmden Kapitalizme Geçiş Süreci, Çev.: Çetin YETKİN, May Yayınları, İstanbul.
- Üşür, İşaya, 1988, “Sanayi Devrimi: Bir Devrim Neyi Anlatır?”, İktisat Dergisi, Ekim, sayı: 287.

Üşür, İşaya, 1984, "Feodalizmden Kapitalizme Geçiş", Yapıt, sayı: 7.

Üşür, İşaya, 1991, "Teknoloji ve Tarih: Farklı 'Vizyon'lar, Benzer Sonuçlar", Onbirinci Tez Kitap Dizisi, sayı. 11.

Üşür, İşaya, 1992, "'Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine İncelemeler' ve Geçiş Tartışmaları: Bir Takdim", içinde Maurice Dobb, Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler, çev.: F. Akar, Belge Yayınları, İstanbul.

Wood, Ellen Meiksins, 2003, Kapitalizmin Kökeni- Geniş Bir Bakış, çev. A.Cevdet Aşkın, Epos Yayınları, İstanbul.

Wood, Ellen Meiksins, 1996, "Capitalism, Merchants and Bourgeois Revolution: Reflections on the Brenner Debate and its Sequel", International Review of Social History, vol: 41, No: 2.